

Nyáry Gábor

INFODÉMIA: KORONAVÍRUS, NARRATÍVÁK, GEOPOLITIKA -AZ ÁTRENDZŐDŐ VILÁG KÉT JÁRVÁNY SZORÍTÁSÁBAN

Bevezetés

A majd bizonyára még sokáig emlegetett 2020-as esztendő első heteiben, ahogy a koronavírus járvány – amit némi célzatossággal, sőt malíciával „kínai vírusnak”, esetleg „wuháni vírusnak” szeretett nevezni az amerikai sajtó – szinte napok alatt borította el az egész földgolyót, hogy igazi világvárossá izmosodva fenyegetsen immár minden országot, nos, ezzel párhuzamosan mindjárt egy második front is nyílt. Ahol nem egy láthatatlan kórokozóval küzdenek orvosok, egészségügyi szakemberek, tisztviselők, boltosok. Hanem egy másik, nem különben toxikus és pusztító ellenféllel. Az információs háború frontja. Ha valakinek maradt volna szemernyi kétsége afelől, hogy a világban – számtalan erővonal mentén egymásnak feszülő hatalmak, érdekcsoportok, elvek, törekvések között – valódi háborúság dúl, annak most eljött a kényszerű megvilágosodás. Ahogy az is egyértelműen rajzolódott ki: ennek az ádáz küzdelemnek egyre inkább az információs világ, a digitális terek képezik a legfontosabb terepét.

1. Epidémia és infodémia – a 21. század újonnan kreált és újra felfedezett szavai

A mindennapos szavaink jól tükrözik a környező világot és benne magunkat is. A zaklatott, nyugtalanító 2020-as esztendő egész sor kifejezéssel bővítette szótárunkat, akaratunkon kívül. Akad köztük régi és új is. De egyformán vészterhesek.

1.1. Egy kifejezés, amit legszívesebben elfeledtünk volna: járvány

A digitális technológiával átfont, magabiztos 21. századi társadalmak egy rég elfeledett (vagy annak gondolt) kifejezést kezdtek izlelgetni – előbb csak hitetlenkedve – az idei év első napjaiban: „járvány”. Érdemes pontosítani: a nyugati ember felejtette el ezt az évszázadokon át sokat hallott, sokat ismételt, rettegve tisztelt, de ennek megfelelően komolyan vett szót. A hübrisz, a gőg azt hitette el: mindez már a múlté, avitt történelem csupán. Pedig az új évezredben is menetrendszerűen bukkantak fel az új veszélyek, az Ebola, aztán a MERS, a SARS – de mindig csak valahol távol, a világ „elmaradott” régióiban. A járványügyi szakemberek, epidemológusok hasztalan figyelmeztettek rá: a globalizált földgolyón nincs többé „távoli” térség, egy nagy világvárossá kitörése csak idő kérdése. Hasztalan. A hitelenség még az év első heteinek híradásaiban, közéleti megszólalásaiban is egyértelműen tetten érhető. Ahogy januárban Kínát kezdte maga alá gyűrni a még ismeretlen koronavírus, a világ másik felén töretlenül érvényesült

a hamis biztonságérzet – megfejelve immár egy csipetnyi (tökéletesen jól érzékelhető) kárörömmel. A félszavakkal, utalásokkal kimondott vélekedés az volt: Kína, amelytől egyre jobban tartottunk, nyugtalanokdtunk az elmúlt években, most majd „helyére kerül”. A vírus terjedésével, pusztító erejének növekedésével párhuzamosan egy másik nyugtalanító jelenség is kibomlott és pillanatok alatt szárba szökken a nemzetközi kommunikációs terekben.

1.2. Egy kifejezés, amit legszívesebben meg sem ismertünk volna: infojárvány

2020. február 2-án, az egyre kétségbeejtőbb járványügyi fejlemények közepette az ENSZ volt az a nemzetközi fórum, amely nyilvánosan is megfogalmazta: a koronavírus szélesebb terjedése mellett egy hasonló jellegű és veszélyességű folyamat, egy „infodémia” is pusztítja a nemzetközi közösséget. A vírusok és baktériumok globális terjedését takaró „pándémia”, és a gyilkos fegyverként is használható „információ” szavak összeolvasztásával teremtett kifejezés jól mutatja, hogy itt nem valami elbagatellizálható kis jelenségről van szó (WHO Infodemiology Conference, 2020).

A társadalmainkat fenyegető infodémia maga is több csatamezőn tombol, és ennek megfelelően a szembenálló felek is többfélék lehetnek. Az online terek zavarosában halászók például régi ismerősök, korántsem a járvány szülte ezeket a szereplőket. A járvány kibontakozásával párhuzamosan az egekig növekedett a világhálón keringő megalapozatlan, téves, hamis, vagy éppen kifejezetten félrevezető szándékkal fabrikált és megosztott információk tömege. A szereplők egyébként itt is sokfélék lehetnek: a más államok destabilizálásában érdekelt különleges állami szereplők (botfarm üzemeltetők, hírszerzők, kiberhadviselési egységek) mellett ott találjuk a tisztán (tisztességtelen) üzleti haszonra törekvő bűnszervezeteket vagy magányos elkövetőket. Az egész világot elborító pandémia egyik következménye (az elzárkózás, a nemzetközi forgalom drámai visszaesése nyomán) a szervezett bűnözői csoportok „szokványos üzleteinek” hirtelen visszaszorulása lett. A bűnözői körök hirtelen készpénzhiánya természetszerűen terelte ezeket a (komoly erőforrással rendelkező) szervezeteket a digitális terekbe, „átköltözött” világ megsarcolásának irányába. Az áradni kezdő hamis, lényegtelen, félrevezető, megtévesztő információözön a destabilizálást, az emberek és szervezetek elbizonytalanítását, a szokásos óvatosság és védekező reflexek leépítését szolgálták, megágyazva ezzel a tényleges céljukat jelentő kiberakciók sikerének.

Az infodémia másik – és hosszabb távon súlyosabb következményekkel járó – csatateret a multipoláris világ régi és új, nagy és közepes, hanyatló és feltörekvő hatalmai közötti konfliktus. Ez a szembenállás nem a COVID-19 világjárvány terméke; évek óta bontakozó, izmosodó jelenség, amelyet azonban a koronavírus járvány, mint valami katalizátor, hevített izzásig. Mondanunk sem kell talán: a hatalompolitika nem a szolidaritás kötelező pillanatát érzékelte a krízis kirobbanásában, hanem a vetélytársakkal szembeni térnyerés hirtelen támadt lehetőségként tekintett rá.

A hatalmi terek, a befolyási övezetek újraosztásáért (vagy azok megőrzéséért) folyó geopolitikai harc valójában új lendületet kapott a járvánnyal, és immár végérvényesen „felköltözött” az online terekbe. Az információs hadviselés jellemző narratívái és ellen-narratívái az év első felében a járvány kibontakozásának szakaszait követték: „lám, a

diktatúrák, a maguk erőszakosságával, zártságával, áttekinthetlenségével halálos veszélybe sodorják alattvalóikat”. Ez, a nyugati világ politikai és média-köréhez kapcsolt értelmezési keret az év első heteiben volt jellemző – amikor az immár ősellenségnek tekintett Kína elmerülni látszott a járvány szorításában. Aztán fordult a kocka: miközben Kína sikerrel tartóztatta fel a vírus elharapózását, a nyugati világ központjait borítja el a robbanásszerűen terjedő és rengeteg életet követelő betegség. „A tehetetlen, döntésképtelen és mindenekelőtt végtelenül önző és individualista nyugati társadalmak belefulladásba kerülnek a káoszba” – szól a másik, az ellen-narratíva, sőt az egész világválság kirobbantásával is az Egyesült Államokat vádolják meg például a kínai állam vezető diplomáciai tisztségviselői. A küzdelem csatornáit, szervezeti kereteit a digitális diplomácia már jól ismert platformjai, elsősorban természetesen a Twitter, a Facebook és a YouTube voltak. A jelenség jobb megértéséért érdemes egy kicsit a világsajtó rivaldafényében és a közösségi média százmilliók által formált tereiben zajló infoháború kulisszái mögé vetni egy pillantást.

2. A geohatalmi háttér: vajúdo világ és a multipoláris rend születése

A „geopolitika” napjaink egyik legfelkapottabb szava, s ennek megfelelően képlékeny a jelentéstartalma és használata is (Cohen, 2015). Sokszor egyszerűen csak a „hatalmi politika”, a „külpolitikai érdekérvényesítés” szinonimájaként használják.

2.1. A földrajz bosszúja, avagy a történelemnek még sincsen vége

Hosszú időn át, a 20. század második felében lényegében szalonképtelenné vált éppen e felfogás miatt: a szakmai közvélekedés a század első felének autoriter rendszereit megalapozó (egyik) elméletet látta benne, ezért a geopolitika koncepciója jó időre feledésbe merült. Valójában használatának – a pontos jelentéstartalmaktól csaknem függetlenül – közös jellegzetessége az a felismerés, hogy a 2000-es évek eleje óta valami érezhetően megváltozott a nemzetközi kapcsolatokban: mintha addig csendben meghúzódó szereplők hirtelen a színpadra pattantak volna, hogy nagyon is aktív játékba kezdjenek. És valóban: a hidegháború hosszú s külpolitikai szempontból meglehetősen világos és egyértelmű évtizedei után, az 1990-es évek elejétől a szinte meglepetésre, „ajándékba kapott” amerikai hegemonia hozott újra egyfajta állóvizet a külkapcsolatok világában. Ez volt az „unipoláris pillanat”, az a szűk évtized, amikor az országok viszonyrendszerében lényegében egyetlen hatalom, az USA diktált, és mindenki más igazodott. A helyzet nem volt túl szép – viszont egyszerű és egyértelmű volt. A 21. század első évtizedének végére azonban már tagadhatatlan tényként látszott ennek a rendnek a felbomlása, az új, multipoláris világ egyre gyorsabb formálódása. Nem csupán Oroszország és Kína lépett (újra) a nagyhatalmi politizálás porondjára; középhatalmak, India, Törökország, az EU, sőt kisebb államok is egyre aktívabb szereplőként tűntek fel a nemzetközi küzdőtéren. Fő szabálynak a szabályok nélküliség, az igazodási pontok sokasága látszik. A nemzeti érdekérvényesítés sokszor kaotikusnak látszó, aktív korszakára mondják: visszatért a geopolitika (Kuus, 2007).

2.2. Kibertér: a nemzeti érdekérvényesítés 5. dimenziója

A földrajzi tér alapvető kiterjedései, a szárazföldek és vizek ősidóktól az államok közötti érdekérvényesítési küzdelmek állandó színterei. Melléjük, a 20. század első harmadától felzárkózott a levegő, majd a hidegháború korszakában az űr dimenziója is. A 21. század újdonságaként bővült ki ez a sokrétű geopolitikai világ egy újabb aspektussal, egy vadonatúj versengési területtel. A formálódó kibertér lett a geopolitikai szembenállás, érdekérvényesítés ötödik dimenziója (Szilágyi, 2018). Az informatika, a számítógépes hálózatok, mobil technológiák rohamos fejlődése szülte ezt az új „érdekmezőt”, ebben az értelemben tehát tényleg ízig-veérgig korunk terméke. Röviden összegezve úgy tekinthetünk a kibertérre, mint az Internet, a számítástechnikai eszközök, a rajtuk futó szoftverek, sőt az őket használó, mindinkább hálózatokba szerveződő alkalmazók összességére. Ma már nem sokan vonnák kétségbe, hogy ez a kibertér a geopolitikai érdekérvényesítés egyik dimenziója, éppúgy, mint a szárazföldek, a tengerek, a levegő vagy az űr. Sőt, ma már abban is egyre nagyobb a konszenzus, hogy a nemzetek közötti érdekellentéteknek és érdekérvényesítésnek a kibertér nem csupán egyik dimenziója, hanem „a” meghatározó színtere (Desforges, 2014 továbbá Blount, 2019).

2.3. Geopolitikai mozgások a kibertérben

A formálódó több pólusú világban a nemzetközi kapcsolati tér meghatározó szervező erejévé a majd' három évtizede globális hegemónként vezető Egyesült Államok és a vezető szerepért immár egyértelműen bejelentkezett Kínai Népköztársaság közötti rivalizálás válik.

A lehetőségek tárházából még ma is gyakorta veszik elő az államok a háború eszközét (fenyegetését). De az elmozdulás jól látható: a kibertér „geopolitizálódásával” a hagyományos fegyvereken alapuló külpolitikai érdekérvényesítés helyébe az erőszak új – fegyvertelen, de semmiképpen sem „békés” – eszközei lépnek. Ez a kiberhadviselés, a kiberháborúk feljövő korszaka. A geopolitikai pozíciók megszerzésére vagy éppen azok megvédésére a megfelelő technológiai képességekkel rendelkező országok kiberhadviselési potenciálokat építenek ki.

3. Az információ hatalma

A geopolitikai küzdelmek meghatározó szembenállásának tekinthető amerikai–kínai viszonylatban a két rivális fél mindegyike elkötelezte magát a kibertérben alkalmazható erőszakos érdekérvényesítő eszközök, rendszerek kifejlesztése, telepítése és alkalmazása mellett. Ugyanakkor minden jelentős kiberhadviselési eszköztárral is rendelkező szereplő jelentős erőket szentel az ún. információs terekben zajló versengésre: az információs hadviselés a geopolitikai konfliktusok meghatározó eszköze ma már (Ventre, 2016). Az információ fegyverként való „forgatása” természetesen ősi, mint maga az emberek közötti viszálykodás. Modern értelemben vett formái, a politika propagandajelenségei is legalább kétszáz éves történelemre tekintenek ma már vissza (Marsili, 2015).

3.1. Dezinformáció

Az online információs terek, hálók, buborékok tanulmányozását követően nyilvánvaló: a járványhoz kapcsolódó „információs árvíz” két nagy halmazt sodor. Egyrészt valóságos, tényleges („igaz”) állításokat, adatokat, tényeket. Másrészt hamisakat. A valós információk maguk is rögtön legalább két kategóriába sorolhatók: a releváns, a járványhelyzetben boldogulni akaró emberek és közösségeik számára ebben a speciális helyzetben fontos, értékes, esetleg sorsdöntő adatok alkotják az egyik kategóriát. És ott van egy másik, kiterjedt csomag: az önmagában valós, „igaz” (tényszerű), ám az adott helyzetben nem különösebben releváns információk. Persze, a bontást tovább is lehetne folytatni, nagyobb nehézségek nélkül.

Visszatérve a másik nagy halmazhoz, a „hamis” adatok tömkelegéhez: természetesen ezek is több, egyértelműen és élesen elkülönülő kategóriába sorolhatók. Tömegesen fordulnak elő az egyszerű tévedések, pontatlanságok, amelyek mögül nyilvánvalóan hiányzik bármely ártó szándék. És ott van természetesen az ártó szándékkal előállított és terjesztett, hamis információk tömege. Nehéz nem észrevenni, hogy az ilyen nem valódi „tájékoztatás” is markánsan különböző rétegekből állhat össze. Három típussal biztosan gyakran találkozhatunk: elsőként a merő heccből, szereplési vágyból terjesztett valótlanosságok köre ötlik szembe. Ez az, ami szinte árad a közösségi média tereiben – és korántsem csak a koronavírushoz kapcsolódva. Azután ott van a merő pénzszerzési céllal terjesztett valótlanosságok tömege. Túlzottan is ismerősen csenghet: a kibertér a bűnözők Paradicsoma is. És természetesen hömpölyög a politikai célzattal fabrikált és továbbosztott téves-, vagy egyenesen valótlan adatok hulláma is. A politikai kommunikációval foglalkozók szeretik ez utóbbit illetni a „dezinformáció” kifejezéssel. A kibertér ma már a politika, és jókora részben a nagypolitika (a geopolitika) terepe, hadszíntere.

3.2. Meta-dezinformáció

A koronavírushoz kapcsolódó infodémiát tanulmányozva akad egy feltűnő mozzanat. Feltűnő – de nem meglepő. Az élénk kerülő híradásokban az orosz, a kínai, esetleg iráni és észak-koreai állam információs hadműveleteiről történik említés. Soha, egyetlen alkalommal sem bukkan fel egy morzsányi hír sem arról, hogyan használja fegyverként az információt a Nyugat, az USA, Nagy-Britannia, vagy akár Németország (és ezek integrációs szervezetei, a NATO, az EU). Csupa olyan entitás és állam, amely nagyon is komolyan veszi a fegyverkezést, a haderők szakadatlan modernizációját. Különös és valószerűtlen, hogy azok a hatalmak, amelyek ütőerejük fejlesztését központi kérdésként kezelik és a világ fegyverkezési kiadásában az élen járnak – éppen a manapság leghatékonyabbnak látszó „fegyverrendszer” iránt mutatnak teljes közömbösséget. Ez a kép feltűnő – de nem meglepő. Az információs hadviselésnek, a dezinformációnak, az információ manipulatív célú alkalmazásának ugyanis ahhoz, hogy eredményes legyen, egy fontos feltételt kell teljesítenie. Titokban kell maradnia a ténynek, hogy a közölt információ célja nem a jószándékú tájékoztatás, hanem a manipuláció.

Ennek fényében nem meglepő: a COVID-19 járványhoz kapcsolódó információs, befolyásolási kampányok esetében is igaz, hogy a legszembetűnőbb (és megkockáztathatjuk: legfontosabb)

mozzanata a meta-dezinformáció. Tehát, a dezinformációról szóló dezinformáció. Elsődleges feladat annak leplezése, tagadása, hogy az információs műveletek folytatója mások megtévesztésére, befolyásolására szánja közléseit. Sőt, alapvető cél már annak a leplezése is, hogy az illető „információs műveletet” folytat, nem pedig csak tájékoztat, tárgyyszerűen közöl.

3.3. A digitális eszköztár

Bár maga a „fegyverként használt” információ, a befolyásolás, a propaganda korántsem új keletű jelenség, a 21. század technológiai fejlődése olyan fegyvertárat adott az információs hadviselők kezébe, ami nem csupán mennyiségben, de minőségét és jellegét tekintve is forradalmasította ezt a világot. A digitális eszközök használatának terjedése szédületes tempójú, és ezen belül is a közösségi platformok növekedési adatai magukért beszélnek. A 2020-as év derekán 3,96 milliárd ember használta ezeket az alkalmazásokat, azaz a Föld teljes népességének több mint a fele. A növekedés ütemét jól mutatja, hogy az előző év hasonló időszakához képest is 376 millióval növekedett az aktív felhasználók száma, ami annyit jelent, hogy másodpercenként 12 új használó lép be a közösségi média online birodalmába (Global Social Media, 2020). A technológia terjedésének üteme ráadásul tovább növekszik. A felhasználók szokásai területenként és kultúránként jelentős eltéréseket mutatnak ugyan, ám összességében a közösségi médiaeszközök és -felületek nagyon intenzív használata a jellemző. Az átlagos felhasználónak 9 különböző közösségi platformon van „előfizetése” (accountja), és naponta átlagosan 2 órát és 22 percet tölt ezeken a közösségi alkalmazásokon olvasva, keresve, beszélgetve.

Bár sokszor temették már a szakemberek, a Facebook továbbra is a legtöbb felhasználóval büszkélkedő közösségi médium. Ugyanakkor 6 másik alkalmazás is meghaladja immár a havi 1 milliárd aktív felhasználót, és ezek között már ott találjuk az egyik kínai saját rendszert is, az 1,2 milliárd belföldi követővel rendelkező WeChat-et (Global Social Media, 2020). A Global Web Index nyár közepén végzett nagymintás felmérése azt mutatja: a koronavírus járvány hatására mindenütt stabilan növekedett a közösségi média forgalma, azaz az online eszközöknek mint információs forrásnak való „kitettség” mértéke is (Global Social Media, 2020). A legtöbb időt (átlagosan napi 2 óra 53 percet) természetesen a 16 és 24 év közötti fiatal korosztályok töltik a közösségi terekben. Mindezek fényében nem meglepő, hogy az online terek váltak az információval való befolyásolás, manipuláció elsődleges tereivé és eszközeivé.

A téves, félrevezető, megalapozatlan, vagy egyértelműen hamis információk online terjesztésére innovatív eszközök és megoldások egész sora áll a befolyásolási műveletek szervezőinek rendelkezésére. A mehökkentően gazdag eszköztár jellegzetes elemei között találjuk például a koronavírusos időszakban az alábbiakat:

- „trójai faló” előfizetők: olyan közösségi accountok, amelyek (elsősorban a sajtóhelyek külső megjelenésének szokványos kellékeivel felszerelve) legitim hírszolgáltatóknak álcázzák magukat, elfedve így az információik valódi forrását;

- „erősítő hálózat”: olyan hamis előfizetések hálózatba kapcsolt tömege, amelyek a hamis információt megosztva, továbbítva növelik annak elérését (egyben a kereszthivatkozásokkal erősítik annak hitelességét is);

- személyre szabott politikai reklám: az őszi amerikai elnökválasztáshoz kapcsolódó kampányban 1 milliárd dollárra becsülik az olyan, valójában hirdetésnek számító (azaz a propaganda kategóriájába sorolható) információközléseket a közösségi terekben, amelyek célzott jellegét tudatosan elfedik;

- digitális „astro-turfing” előfizetések: olyan aluról jövő (egyéni, civil szervezeti) polgári kezdeményezésnek álcázott információs accountok, amelyek a kiválasztott célcsoportok körében terjesztenek megtévesztő híreket;

- „rejtett moderátor algoritmusok”: olyan, az adott információs webhelyhez, hamis közösségi platformokhoz kapcsolódó, rejtetten működő algoritmusok, amelyek automatikusan a dezinformációs hálózat más elemeihez irányítják át „ajánásaikkal” a felhasználókat.

Az eszközök sora természetesen ennél jóval hosszabb, és sokszor a technológia élvonalát képviselik ezek a megoldások, például a Mesterséges Intelligencia most fejlesztett alkalmazásai is (Kornbluh – Goodman, 2020).

3.4. Az alkalmazás újdonsága: non-linearitás

Fontos látni azt is: az információs hadviselés, a digitális propaganda, az online geopolitikai befolyásolás egyes eszközei ritkán állnak önmagukban. Az alkalmazásuk egyik újdonsága éppen abban rejlik, hogy többnyire egy megtévesztő ökoszisztéma elemeiként, rendszerszemlélettel vetik be őket. Ez két dolgot jelent: egyfelől a közösségi média tereiben alkalmazott dezinformációs eszközök és eljárások (amelyekből ízelítőül felvillantottunk néhányat) egymáshoz kapcsolódva erősítik az információ terjedését, növelik annak hitelességét, felhasználva egyebek mellett a különféle platformok összekapcsolásában rejlő lehetőségeket. Ugyanakkor a digitális dezinformálás, különösen az állami szereplők által végzett válfajuk stratégiaileg és szervezetszerűen is kapcsolódik az állami szervezetek kiberhadviselési képességeihez. Az elmúlt fél évtized során a nagyhatalmak, de a közepes nemzetközi szereplők is (sőt, egyes ambiciózus kisebb játékosok is) imponáló méretű, átgondolt szervezettségű és kiforrott műveleti eljárásokat megvalósító kiber- és információs hadviselési kapacitásokat építettek ki. A fontosabb állami szereplők információs hadviselési szervezeteinek, képességeinek témája ritkán szerepel a nyilvánosság reflektorfényében. Ugyanakkor az ezzel kapcsolatosan tudható adatok, ha nem is teljes, de megfelelő képet adnak a multipoláris világrendben helyezkedő globális- és regionális szereplők információs hadviselési stratégiáiról, szervezeteiről, sőt néha magukról az akciókról is (Panesar – Lamba, 2015).

A 21. századi konfliktusok egyik fontos jellegzetessége, hadműveleti innovációja az, hogy egyfajta „folyamatos háborút” vívnak a felek, ám ebben ma már nem a hagyományos fegyverek viszik a prímet, és az eszköztárból is más és más elemeket alkalmaznak egy időben. A különböző frontokon, különböző időpontokban, különböző eszközökkel, ám egyetlen stratégiai és hadműveleti koncepció alapján folytatott hadviselési formát nevezik a szakemberek non-lineárisnak. (A nyugati világban a „hibrid hadviselés” elnevezés honosodott meg, a koncepciót az orosz vezérkar stratégiai elképzeléseként azonosítva. Valójában az orosz stratégiai gondolkodás a „non-lineáris” elnevezést használja.) Ennek az egyik legfontosabb, leggyakrabban bevetett alkotóelemét az információs műveletek jelentik ma már (Jones – Kovacich, 2016).

4. A narratívák citokin viharában

A COVID-19 vírus legveszélyesebb tulajdonsága, hogy egy kontrollálatlan válaszreakció-láncolatba hajszolja a megtámadott szervezetet. Amikor a járványhoz kapcsolódó információk akciók sorát, adok-kapokját nézzük, nehéz eltekinteni a koronavírus által előidézett, pusztító „citokin vihar” metaforájának alkalmazásától.

A járvány kibontakozásával hamar megkezdődött az egymással szemben álló, és a válságeseeményekben kihasználható lehetőséget látó hatalmi szereplők egyéni „történetfaragása”. Egyik is, másik is igyekezett koherens értelmezési keretbe foglalni az eseményeket, és a maga álláspontját, világlátását, geopolitikai céljait szolgáló narratívákba sűríteni mondandóját. Amikor láthatóvá vált, hogy Kína rekordidő alatt szorította kordába a járvány terjedését, miközben Európában, majd különösen az Egyesült Államokban elszabadulva pusztított tovább a vírus, támadásba lendültek a külpolitika-formálás műhelyei. Elsőként ezen a területen is Kína lépett: a járvány elleni küzdelemben elért gyors és határozott eredményeit – amelyek már önmagukban is erős soft power hozadékkal bírtak – megfejelte a segítőkész nagyhatalom képét sugárzó akciósorozattal. Létfonosságú gyógyászati felszereléseket, tapasztalt orvosokat küldött a járvány még felívelő szakaszában levő nyugati országokba. Stratégiai szövetségesük, az Orosz Föderáció sem késlekedett egészségügyi felszerelésekkel, orvoscsoportokkal sietni a legnagyobb bajban levő európai uniós (és várományos) államok segítségére. A NATO tagállam országútján, orosz zászló alatt robogó katonai konvoj látványa gyakorlatilag sokkolta az euroatlanti világ erőcsoportjait. Koncentrált támadás indult a médiaterekben elsőként Oroszország ellen. Az igazi figyelem azonban szinte kezdettől Kínára összpontosult. A nyugati média-ökoszisztéma minden fontosabb orgánuma bekapcsolódott az egymást követően kidolgozott, újabb és újabb offenzív narratívák terjesztésébe. Az első ilyen fegyverként használt „elbeszélés” ez volt: „A járvány – a kínai vírus, vagy wuhani vírus, mert hiszen már a jól megválasztott szóhasználat is fegyverként használható – Kína bűnös, megfontolt gondatlansága miatt szabadult rá a világra”. Ezt követte – párhuzamosan azzal, ahogy a kínai védekezési intézkedések egyre eredményesebbnek bizonyultak – egy újabb támadó narratíva: „Kína a járvány elleni küzdelem ürügyén az állampolgárok minden lépését figyelni képes digitális lehallgató-megfigyelő államot építi ki”. Majd a kínai egészségügyi felszerelések (segélyek és árucikkek) külföldre áramlásával párhuzamosan megjelent egy újabb információs hadviselési tartalom: „Kína – pontosabban: a kínai állam – csupa használhatatlan ócskaságot szállít még pénzért is a bajban levő országoknak”. Ezt követően épült fel (elsősorban egyes USA szövetségi tagállami kezdeményezések és politikai nyilatkozatok nyomán) egy újabb narratíva: „Kínát rá kell kényszeríteni, hogy úgymond független nemzetközi vizsgálatot folytathassanak más államok a területén a járvány keletkezésének kiderítésére.” Ehhez kapcsolódva szinte azonnal megjelent az is: „Kínát mint a világjárvány okozóját törvényszék előtt kell ezért felelősségre vonni, és kártérítés fizetésére kötelezni”.

Áprilisban, a nyugat-európai helyzet drámaira fordulásával (elsősorban Spanyolországban, de mindenekelőtt Olaszországban) a „narratívák háborúja” is újabb hadszíntérrel bővült, miközben új tartalmakkal „gazdagodott”. Ahogy egymás után érkeztek, előbb Kínából, majd

még Kubából is az egészségügyi segélyszállítmányok, az információk hadviselés újra fellobbant. „Olaszországot magára hagyták a sajátjai, az Európai Unió tétlenül nézi a drámáját” – ez a narratíva a Nyugattal szembenálló hatalmak közléseiben kezdett komoly súlyt kapni, amihez erős muníciót adott az is, hogy maga az olasz miniszterelnök is ezt a kétségbeesett üzenetet közvetítette. Amikor aztán Oroszország jelentős egészségügyi készleteket, és létfontosságú személyzetet küldött Olaszországba, ráadásul katonai konvojjal, akkor elszabadult a pokol. A nyugati információk gépezet egy jól összehangolt szegmense azt a narratívát terjesztette heteken át (a jól ismert módon egymásra keresztbe hivatkozó platformokkal erősítve a közlés hitelességének látszatát), hogy az oroszok valójában csak kémkedni érkeztek a NATO-tag Olaszországba.

E közben a Kínával szembeni utóbbi két információk hadviselési narratíva mögé immár közös diplomáciai akcióban sorakozott fel a nyugati világ új szövetségi csoportosulásaként alakuló angolszász országcsoport is. Nagyjából ebben az időben a kínai külpolitikai intézményrendszer átfogó információk hadviselési-diplomáciai ellenoffenzívába kezdett. Az elszánt és kemény fellépéseken megütköző amerikai külpolitikai establishment (majd a mögé rövid fáziskéséssel felzárkózó nyugati média-elit) ekkor újabb támadó narratíva köré szervezte megszólalásait: „A kínai diplomácia durva és agresszív hangnemre váltott, és ez csak ártani fog az országnak”. A hajdan halk szavú, simulékony, jelentéktelen kínai diplomácia „farkas harcosok” falkájává változott – vette át a formulát, koncentrikus körökben, egyre több nyugati médiatermék.

Ezután a Hongkong biztonságpolitikai viszonyait jelentősen érintő, új kínai nemzetbiztonsági törvény megszavazásával, az újabb infoháborús front lehetőségét azonnal észlelő amerikai külügyi elit újabb narratívával rukkolt elő: „Az új kínai törvény alapjaiban semmisíti meg Hongkong autonómiáját; ezt a lépést a világ nem hagyhatja, ez alapvetően új szakaszba löki az USA és Kína közötti új hidegháborút”. Csakhogy néhány nappal később, egy váratlan esemény, a színesbőrű amerikai George Floyd rendőri intézkedés közbeni meggyilkolása az utóbbi évtizedek legkiterjedtebb, és legindulatosabb, legerőszakosabb tömegmegmozdulásait indította el az USA-ban. Ekkor a kínaiak ismerték fel egy pillanat alatt a kínálkozó lehetőséget a saját törekvéseiket szolgáló támadó narratíva kidolgozására és terjesztésére. A kínai tömegtájékoztatói eszközök nagy terjedelemben és aprólékos részletességgel mutatják a káoszba süppedni látszó, társadalmi (és faji) igazságtalanságoktól terhes, rendőri brutalitástól szenvedő Amerika képét.

Kína azonban, ezt ma már nem feledhetjük egy pillanatra sem, egyike a világ „közösségi média terekbe felköltözött” társadalmainak (Luquiu, 2020). A közösségi platformokon – elsősorban persze a Weibo mikroblog helyén – több százmilliós tömegek mozognak nap mint nap, és az utóbbi hónapokban egyre aktívabbak ezeken a fórumokon a kínai nemzeti büszkeség, a hazafiság eszméi mellett felsorakozó és érvelő netpolgárok. Nem meglepő tehát, ha a „narratívák háborúja” különösen élénken jelent meg az online terekben. A kínai külpolitikai intézményrendszer pedig, maga a Külügyminisztérium és különösen a külföldi diplomáciai képviselők hálózata, ha erős késéssel is, de felismerte a Twitterben rejlő nemzetközi kommunikációs potenciált. Miközben az amerikai platformot Kínán belül blokkolják, addig a kínai külpolitika érvényesítői egyre nagyobb lendülettel, gyakorisággal

használják ezt a csatornát a „kínai történet”, a kínai külpolitika narratíváinak elmesélésére. És persze – erről szól a „wolf warrior” történet – a rivális, vagy éppen ellenséges narratívákkal való szembeszállásra is. Maga az elnevezés egy kínai háborús akciófilm címéből ered. A 2015-ben bemutatott „Wolf Warriors”, azaz „Farkasharcosok” pillanatokon belül óriási siker lett. A hollywoodi kliséket meglehetősen hűen (de nagy szakmai ügyességgel és lélegzetelállítóan látványos formában) követő cselekmény arról szól, hogy Kína speciálisan képzett harcosai eredményesen szállnak szembe a külföldi (amerikai) ellenséggel. A kínai nemzeti büszkeség kifejezésének slágere lett a film, és két évvel későbbi folytatásában a kínai farkasharcosok immár a nagyvilágban védtek hazájuk külpolitikai érdekeit és értékeit, ezúttal a nemzetközi terrorizmussal szemben. A wolf warrior lett az „asszertív hazafiasság” büszkén vállalt eszményképe a kínai nemzetközi politizálásban és a közösségi terekben zajló népi közdiplomáciában egyaránt.

5. Kitekintés: vakcina geopolitika, avagy az elnyúló végjáték

Ahogy a jelek szerint a koronavírus-járványnak messze nincsen még vége, úgy az információs terekben pusztító infodémia is itt marad még velünk. Az eszközeiben, lehetőségeiben korlátozott ENSZ a közvetlen problémára koncentrálna digitális önkéntesek toborzásával igyekszik felvenni a harcot a COVID-19-hez kapcsolódó, emberéleteket is követelő álhírfolyammal. Figyelemre méltó epizód volt a közelmúltban egy orosz kezdeményezés: az orosz elnök, Putyin „kiber-fegyverszünetet” ajánlott az USA-nak (*Putin Wants a Truce in Cyberspace – While Denying Russian Interference*, 2020). Az egyszerű propagandafogáson túlmutató jelleget – egyben a kezdeményezésben rejlő komoly lehetőséget – mutatja, hogy a javaslat konkrét formulákat, nemzetközi jogi mintákat javasolt a kibertérben folyó információs hadműveletek felfüggesztésére. Igaz: kölcsönösségi alapon gondolták, sokak szerint éppen ezért nem is lett belőle semmi (*Statement by President of Russia Vladimir Putin on a comprehensive program*, 2020).

A járványhoz kapcsolódó geopolitikai ellentétek és az azokat kísérő információs összecsapások a jelek szerint folytatódnak tehát, ám a hangsúly jól láthatóan lassan áthelyeződik. A megváltást jelentő oltóanyagok kifejlesztésének véghajrájával máris nyilvánvaló: a konfrontáció talán még élesebbre is fordulhat a vakcina-geopolitika központi szerepével. Az oltóanyag kifejlesztése és különösen globális terítése meghatározó nemzetbiztonsági, sőt hatalmi, nagyhatalmi kérdéssé vált. Csupán az oltóanyag témájára szűkítve a figyelmünket, jól kitapinthatóan körvonalazódtak a nemzetközi kommunikációs terekben az egymást követő hullámokban érkező dezinformációs narratívák. A nyugati propaganda fő célpontját itt – látszólag hirtelen fordulattal – ismét Oroszország „játszhatta el”. Ez aligha független attól a ténytől, hogy (az oltóanyag-fejlesztésben egyébként hagyományos nagyhatalomnak számító ország) elsőnek rukkolt elő alkalmazható készítménnyel. A nyugati dezinformációs gépezet az orosz vakcina kiszámíthatatlanságára, megbízhatatlanságára fókuszált. Az orosz infoháborús ellencsapás (kiaknázva, hogy az egyik nyugati cég, a Moderna által fejlesztett oltóanyagot először majmokon próbálták ki) klasszikus rémhírterjesztéssel

(illetve a közösségi terekben különösen jól terjedő „vicces” mémek segítségével) igyekezett devalválni a szerrel kapcsolatos közbizalmat. A nekilendült gépezetek tehát jól láthatóan, egyre gyorsuló lendülettel forognak tovább.

Az oltóanyag kifejlesztésének elsősége óriási presztízst, a globális hatalmi viszonyok átrendezésében nélkülözhetetlen tekintélyt jelenti. És persze: felfoghatatlan méretű (az orosz államfő szerint évi 100 milliárd dollárosra becsült) üzletet. Nem is egyszeri aranybányát, hiszen a legvalószínűbb forgatókönyv szerint a koronavírus, akár az (egyébként szintén a koronavírusok családjába tartozó) influenza, hosszú távon itt marad velünk, hogy rendszeresen, újra és újra felbukkanjon. Félő tehát, hogy az információs harcosok továbbra sem teszik majd le a fegyvert.

Irodalom

- Blount, P. J. (2019): *Reprogramming the World. Cyberspace and the Geography of Global Order*, Bristol, E-International Relations Publishing
- Brzezinski, Zbigniew (1999): *A nagy sakktábla*, Budapest, Európa Könyvkiadó
- Cohen, Saul Bernard (2015): *Geopolitics: The Geography of International Relations*, Lanham, Rowman and Littlefield
- Desforges, Alix (2014): *Representations of Cyberspace: A Geopolitical Tool*, Hérodote, 2014/1 (No. 152-153) 67–81
- Global Social Media* (2020), <https://datareportal.com/reports/digital-2020-july-global-statshot>
- Global Web Index, Coronavirus Research* (2020), <https://www.globalwebindex.com/coronavirus>
- Jones, Andrew – Kovacich, Gerald L. (2016): *Global Information Warfare – The New Digital Battlefield*, Boca Raton, CRC Press
- Kornbluh, Karen – Goodman, Ellen P. (2020): *Safeguarding Digital Democracy – Digital Innovation and Democracy Initiative Roadmap*, Washington, The German Marshall Fund of the United States
- Kuus, Merje (2007): *Geopolitics Reframed: Security and Identity in Europe’s Eastern Enlargement*, New York, Palgrave MacMillan
- Luquiu, Luwei Rose (2020): *Weibo diplomacy*, Government Information Quarterly, 2020 (No. 37)
- Marsili, Marco Manuel (2015): *Propaganda and International Relations: an Outlook in Wartime*, Artciencia, no. 19, July–Dec. 2015.
- Panesar, Premjit Singh – Lamba, GS (2015): *Information Warfare in USA, Russia, China and Pakistan*, IRJMST, vol. 6, Issue 8, 2015 2348-9367
- Putin Wants a Truce in Cyberspace – While Denying Russian Interference* (2020), <https://www.nytimes.com/2020/09/25/world/europe/russia-cyber-security-meddling.html>
- Statement by President of Russia Vladimir Putin on a comprehensive program* (2020), <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64086>

ELMÉLETILEG

Szilágyi István (2018): *A geopolitika elmélete*, Budapest, Pallas Athéné Books

Ventre, Daniel (2016): *Information Warfare*, London, John Wiley and Sons

WHO *Infodemiology Conference* (2020), <https://www.who.int/news-room/events/detail/2020/06/30/default-calendar/1st-who-infodemiology-conference>